
INTERVIURI

REPREZENTĂRI ALE FIGURII PATERNE ÎN PSIHANALIZĂ ȘI LITERATURĂ: NADEJDA IVANOV ÎN DIALOG CU DANIELA LUCA

REPRESENTATIONS OF THE FATHER FIGURE IN PSYCHOANALYSIS AND LITERATURE: NADEJDA IVANOV IN DIALOGUE WITH DANIELA LUCA

Daniela Luca este doctor în psihopatologie și psihanaliză (Universitatea Paris VII), psihanalistă, poetă, eseistă. Din 1998, activează ca redactor de carte, editor, consultant științific și traducător (psihanaliză, psihologie, psihopatologie, literatură). A tradus cărți din franceză și engleză, precum și numeroase articole de psihanaliză apărute în reviste de specialitate, din 1999 până în prezent. A publicat, înainte de volumul recent *Tatăl. Psihanaliza paternității astăzi* (Litera 2024), volume de eseuri de psihanaliză, precum *Cuvinte în negativ* (Tracus Arte, 2016), *Estetica Inconștientului* (Herald, 2021), și a fost co-autoare a volumului *Rușinea – Vocea, experiența și vindecarea rușinii în procesul terapeutic* (Herald 2022). Este autoarea volumelor de poeme *Intermezzo* (Paralela 45, 2017) și *Vatra Luminoasă* (Casa de Editură Max Blecher, 2019). Scrie cronici de carte și eseuri în reviste precum *Observator cultural*, *Poesis Internațional*, *Matca literară*, *Ficțiunea*, *Tomis* ș.a.

NI: Stimată doamnă Daniela Luca, de la bun început, vă mulțumesc mult pentru colaborarea dumneavoastră prețioasă cu Revista *Limbă, Literatură, Folclor* și bunăvoința de a ne oferi acest interviu.

Scrisul ca exercițiu de supraviețuire sau cum privește un psihanalist o operă literară (cu referire la *Estetica inconștientului. Eseuri de psihanaliză*, Herald, 2021). Ce v-a determinat să reflectați asupra unor opere literare și să elaborați pe marginea lor eseuri de psihanaliză?

DL: Mulțumesc frumos pentru invitația de a crea un dialog-punte despre psihanaliză și literatură. Pentru mine, acestea sunt esențele vieții pe care o trăiesc, zi de zi, de peste 40 de ani. Mă gândesc că scrisul, cel puțin așa cum îl percep și resimt eu, nu reprezintă doar un exercițiu de supraviețuire, ci este ceva mai profund, vital, complex: scriitura constituie, ca orice proces creator, o cale de a fi cu adevărat tu însuși, de a te exprima și a trăi creativ, de a simți lăuntric bucuria

că viața și creația sunt împreună, de a le simți continuitatea în discontinuitate, de a crea viu din vid și de a simți spațiile dintre litere sau pulsații. Dacă ar fi doar un exercițiu de supraviețuire, atunci dimensiunea estetică, funcția estetică, sublimatorie, metaforizantă, poetizantă a scriiturii ar fi mai puțin relevantă. Iar eu exact asta văd în scriitură: forța sublimatorie, forța estetizantă, forța vitală creatoare! Forța transcendentă, aș îndrăzni acum să accentuez, fiindcă atunci când trecem din dimensiunea personală a inconștientului în creație, parcurgem sensuri mitic-arhetipale, parcurgem matrici culturale, dimensiuni mai puțin tangibile și dicibile, atingem nu doar profunzimile Sinelui, ci și înălțimile lui. Și actul creator, prin scriitură, pictură, sculptură sau orice altă artă, dar și actul științific creator sau cel religios creator, toate acestea ne deschid porți dincolo de realitățile imediate ale existenței. Creația, literatura, pictura, muzica, dansul, artele, în general, par să ne arate câteva posibile căi de ieșire din melancolie și din doliu, care ne limitează complacerea și care, fără a transforma doliul în manie, asigură artistului, creatorului, o înstăpânire sublimatorie asupra obiectului cândva pierdut. Pe acești „melancolici fără melancolie”, cum au fost și scriitorii de geniu, care se pot cufunda în starea melancolică pentru a-și extrage resursele creatoare, vitale, îi regăsim printre artiști, istorici, printre cercetători, printre psihanaliști. Acest *metalimbaj*, precum și *polivalența* semnelor și a simbolurilor care destabilizează denotația, *numirea*, și care, acumulând în jurul unui semn o multitudine de semnificații, oferă subiectului o șansă de a-și imagina *non-sensul*, sau *adevăratul sens*, al obiectului sau al lucrului (*la chose*). Și, indelebil, al subiectului.

NI: Ați afirmat de mai multe ori că psihanaliza este interconectată cu literatura. În acest context, ce rol are literatura în încercarea psihanalistului de a înțelege ființa umană?

DL: Așa ca ființe umane gânditoare și creatoare de viață psihică și de expresii artistice, culturale, științifice, religioase ș.a., ne aflăm, mereu și continuu, chiar dacă în măsuri diferite, la frontiera dintre ficțiune și realitate, dintre landul reprezentării, imaginației, fanteziei, fantasmei și cel al realității externe, perceptibile, din afara noastră. În aceste lumi (interioară, exterioară, între-cele-două) există personaje pe care le figurăm sau le percepem ca fiind cuprinse de o anume formă de nebunie. În literatură (și aici aș face referire doar la acele scrieri care nu sunt jurnal, monografii, biografii sau mărturii), suferința, maladia, nebunia au fost și sunt tratate cu admirație (aș adăuga fascinație) și compasiune (aș adăuga și îndrăgire), fiindcă personajele cu tulburări și maladii sunt creionate în așa fel încât să stârnească asemenea afecte cât să poți cuprinde, cititor fiind, nebunia descrisă fără rejecție, fără spaima contaminării, fără tendința de a pica în capcana identificării cu acea stare maladivă, chiar mortiferă. Dincolo de ficțiunea literară, în viața reală, a trăi cu suferința sau nebunia celuilalt real, semnificativ, de lângă tine – în sens de maladie

psihică, mentală, fiindcă un fel de *nebunie obișnuită, personală, avem toți* – este extrem de dificil, este înspăimântător, alienant, invalidant, dureros, cutremurător, uneori periculos, alteori chiar anihilant. Și afectele, printre care pot exista și cele de admirație/fascinație, dar și cele de compasiune/empatie, sunt mult mai diversificate și mai ample, intense. Așa cum amintesc deseori: nu poți închide viața așa cum închizi o carte, atunci când te izbește ceva din arpegiul sau cortegiul maladiei mentale. Și nu poți să-ți spui „e doar o plăsmuire omul ăsta, e un personaj”, și să trăiești mai departe doar compătîmîndu-l. Interacțiunea concretă, reală este diferită pe multe registre – cu ambivalența inclusă – față de interacțiunea ficțională, literară, implicând și o mare răspundere, nu doar înțelegere, grijă, duranță. Scriitura este, pentru mine cel puțin, încă o încercare continuă de a face punte între psihanaliză, literatură, creație și viață, între travaliul creator, travaliul psihic, travaliul analitic. Este o țesere în filigran între *arta de a scrie, arta de a interpreta, arta de a trăi*. Scriitura este mărturia unui crez personal că mintea umană are o *dimensiune estetică indelebilă*, care se regăsește și în creațiile psihice, și în creațiile artistice, indiferent de arhitectura normală sau maladivă a ei. Este o pledoarie, totodată, pentru a trăi creativ și a crea vital. Psihanalistul și omul de cultură André Green ne reamintește într-un text despre psihanaliză și literatură că literatura trimite la relațiile realității psihice cu realitatea externă. Ea se situează în spațiul potențial al întâlnirii lor: *câmpul iluziei*, în sensul winnicottian al termenului. Prin urmare, scriitura – și cea literară, și cea psihanalitică – transpune reprezentările în sensuri perceptibile, în mesaje descifrabile, într-o matrice de semnificații în care atât lumea interioară, cât și cea exterioară sunt înscrise. În realitatea interioară, arhitectura noastră este clădită din asemenea spații psihice, forme mentale în care și *prin care* ne desfășurăm fantasmatic viața, ne reprezentăm lumea perceptibilă sau imaginată ș.a.m.d. Transformarea *informului* în *forme* este activitatea psihică esențială pentru gândirea umană, pentru capacitatea plastică de *a crea și a cunoaște, a gândi, a visa, a scrie și a transmite/comunica*. Este un proces fundamental, existent încă de la începuturile vieții mentale, psihice, și necesită îndeosebi o receptivitate a impresiilor senzoriale, o sesizare/notare a lor în blocnotesul interior, o reprezentare a lor sub formă de imagini, cuvinte, afecte, acțiuni specifice, apoi o capacitate de corelare a lor, de legare a lor cu *sens și semnificații*.

NI: Pornind de la monografia dumneavoastră – *Tatăl. Psihanaliza paternității astăzi* (apărută în colecția *Perspektiv*, coordonată de Cosmin Perța, Editura Litera, 2024), vă rog să elucidați ce rol are un tată în dezvoltarea armonioasă a copilului și cât de mult influențează acesta personalitatea viitorului adult, care va deveni și el părinte?

DL: Moștenit dintr-un trecut îndepărtat, *conceptul de tată* a fost influențat de gândirea vieneză, burgheză și intelectuală a sfârșitului de secol XIX. Amprentă

a acestei gândiri, psihanaliza va încerca să scape de sub povara teribilei ecuații care consacra ordinea aproape *sacralizată* a familiei: mama = natură = iubire = viață în interiorul căminului familial și tatăl = cultură = lege = activitate în exteriorul familiei. Pentru psihanaliză, tatăl este un adevăr sacru, căruia, totuși, nimic din realitatea trăită nu-i indică nici funcția, nici dominanța, pentru că el rămâne, înainte de toate, un *adevăr inconștient*. În felul acesta, evidențierea funcției sale în psihanaliză s-a realizat în mod necesar prin intermediul unei elaborări mitice și psihice, și ea traversează întreaga operă a lui Sigmund Freud, până la cea din urmă lucrare a sa, *Moise și monoteismul*.

Am ilustrat, în volumul meu *TATĂL*, în primul rând un aspect monografic, pornind de la importanța tatălui în filiația paternă a lui Sigmund Freud, de la biografie la „paternitatea psihanalizei”, între Narcis și Oedip, Sigmund îndoliat: umbra tatălui asupra Acropolei, dar și Tatăl, „Dumnezeu sau Diavol?”: de la ambivalența înăscută a ființei umane la nevroza demoniacă. Am transpus ulterior într-o eboșă figuri ale tatălui în scrierile freudiene, pe care le voi menționa și acum, fiindcă sunt relevante și în zilele noastre pentru fii și fiice în relațiile complexe cu tații lor: tatăl hoardei primitive sau *tatăl preistoriei personale*; tatăl seducător (*Dora – un caz de isterie*); tatăl castrator (*micul Hans – un caz de fobie infantilă*); tatăl „abuzator” (*Omul cu șobolani – un caz de nevroză obsesională*); tatăl agresor, punitiv, castrator (*Omul cu lupi – o nevroză infantilă*); tatăl persecutor, tiran (*Președintele Schreber – un caz de paranoia*). Am reliefat mai departe importanța tatălui încă din zorii vieții copilului, așa cum remarcăm la mulți psihanalisti preocupați de diada și triada primară, și am schițat portretul tatălui susținător al diadei mamă-bebeluș, la D.W. Winnicott, precum și al *tatălui în „arborele vieții” copilului la Serge Lebovici* și echipele sale de cercetare, ce au evidențiat interacțiunile triadice, capacitatea de triadificare, triangulare, constelația paternă, mandatul transgenerațional etc. Acest *tată al realității familiale* este, de fapt, tatăl real. Locul său efectiv în sânul familiei variază după circumstanțe, în funcție de istoria sa personală, dar și de originile sale socioculturale. Acest *tată real*, sau substitutul său, este cel de la care se așteaptă să impună legea, respectiv interdicția incestului, care limitează și ordonează dorința subiectului.

De asemenea, prin punerea în evidență a cercetărilor psihanalitice și psihopatologice asupra taților, am arătat contribuțiile esențiale ale rolului patern în primii ani de viață ai copilului, deoarece conceptul de *tată pre-oedipian* conduce la re poziționarea dimensiunii paterne în timpul miciei copilării. Actualmente, sunt luate în considerare două perspective: permițând, pe de o parte, punerea în evidență a prezenței paterne timpurii, iar pe de altă parte, revelând posibilitatea pentru copil de a recunoaște o altă imagine decât cea maternă. Putem observa că aceste curente de gândire, oricât de diferite ar fi, subliniază *necesitatea prezenței timpurii a tatălui*,

necesitatea unei triangulări timpurii, pe care o exprimăm în primul rând în termeni de diade, pentru dezvoltarea armonioasă și echilibrul psihic ale copilului.

Tematica cercetării mele asupra paternității a avut punctul de plecare într-o constatare care s-a conturat, pe de o parte, în timpul activității desfășurate, de-a lungul anilor, în clinica relației timpurii mamă–tată–copil, iar pe de altă parte, în psihanaliza individuală, cu bărbați ce au devenit tați, dar și în experiența de lucru în *planning* familial, precum și în experiența de cabinet (consultații, psihoterapii, psihanaliză), cu numeroase cazuri clinice, în care *figura tatălui* a fost predominantă, fie prin prezența lui, fie *în negativ*, prin absență. Această constatare se referă la prezența *unei simptomatologii specifice* – uneori severe, chiar psihotice – *la tați*, mai ales după nașterea primului copil, ca și la impactul acestei „patologii psihice paterne” asupra bebelușului și asupra diadei mamă–bebeluș.

De asemenea, dincolo de criteriile de diagnostic psihiatric sau psihodinamic/psihanalitic stabilite pentru acești tați în clinică, am încercat să disting, din punct de vedere *metapsihologic*, mișcările pulsionale și „colapsul” psihic și identificator declanșate în mod evident de *procesul paternității*. Atenția s-a aplecat îndeosebi asupra *dinamicii transferențiale*, *asupra relației intersubiective a tatălui cu copilul său și cu partenera sa*, asupra discursului latent al tatălui referitor la familia sa de origine, la istoria personală și la dansul de fantasmă, de investiții, de conflicte psihice. Alte puncte de interogație au vizat *suferințele taților*, *natura stărilor nevrotice, narcisice, depresive și psihotice ale tatălui*: este vorba oare despre simptome pasagere, apărute reactiv la această mișcare psihică nouă, declanșată de procesul de „a deveni tată”?; ori ele reprezintă o resuscitare a „poziției schizo-paranoide/depresive” infantile? Pe ce registru: nevrotic, psihotic, masochist, narcisic, limită? Are sexul copilului vreo influență asupra mișcărilor pulsionale ale tatălui? La ce *imago* înconștient trimite acest copil real? *Depresia tatălui* este oare doar un rezultat al identificării înconștiente cu depresia post-partum a partenerei sale? Este vorba despre o regresie la stările arhaice ale dezvoltării psihosexuale sau acest tablou depresiv este dominat de conflictul oedipian? Care este dinamica, economia psihică și rolul instanțelor psihice (Eul Ideal, Idealul Eului, Supraeul) în această situație?

Pornind de la *observațiile clinice* și de la interogațiile pe care acestea le-au generat, am centrat cercetarea la nivel teoretic asupra *raportului între sexualitatea masculină și paternitate*, asupra *patologiei subiacente* și, mai ales, asupra *specificității psihopatologiei tatălui*, ținând cont de *locul tatălui în triadă și în linia filiației paterne*, în *dimensiunea sa inter- și transgenerațională*. Cercetarea *dimensiunii psihopatologice a paternității* în perioada perinatală este un câmp relativ nou de studiu, deoarece, în general, tații sau fost lăsați în umbră, atenția concentrându-se, în această perioadă, asupra mamei și bebelușului. În plus, cererea din partea tatălui pentru o psihoterapie sau pentru o psihanaliză este, chiar și în zilele noastre, rară. Un alt aspect esențial pe care l-am subliniat, și îl subliniez din nou și astăzi, este

că paternitatea contemporană se înscrie, actualmente, într-un cadru definit prin noi configurații familiale, caracterizate prin scăderea ratei căsătoriilor, creșterea numărului de divorțuri, creșterea numărului de uniuni libere, schimbarea rolurilor în familii și reducerea numărului de nașteri, factori care au un impact masiv asupra rolului tatălui în familie și în societate, cultură, civilizație.

NI: Ce tipuri de figuri paterne ați identificat în literatură? Ar fi posibilă o clasificare a acestora?

DL: Figura paternă ocupă un loc central în imaginarul literar, reflectând nu doar structura patriarhală a societăților din care literatura izvorăște, ci și tensiunile profunde dintre *autoritate, viață psihică, emoțională și identitate* (narcisică, sexuală, etnică, socială). Literatura, prin vocația sa de a interoga și reprezenta complexitatea umană, a reconfigurat în mod constant imaginea tatălui – de la autoritate absolută și reper moral, până la absență simbolică sau sursă de experiență traumatică. Într-un parcurs hermeneutic asupra acestei figuri paterne predominante, observăm o tipologie variată, ce reflectă nu doar relația părinte-copil, ci și raporturile dintre individ și normele socioculturale. Am scris într-un alt volum, *Cuvinte în negativ* (Tracus Arte, 2016), un eseu despre figura tatălui la Franz Kafka, pornind de la *Scrisoare către tată*, am scris și despre doliul după pierderea tatălui sau despre tatăl în doliu după pierderea copilului său, trei eseuri în volumul *TATĂL*, respectiv așa cum se regăsesc în *Copilul-umbră*, la Thomese, *Morreste-me/Mi-ai murit*, la José Luis Peixoto, și în *o singură viață*, de Manuel Vilas. Încerc acum, pentru a răspunde mai pe larg la întrebarea dvs., o „tipologie” a tatălui în literatură, dar e doar o eboșă *ad-hoc*, o las deschisă, chiar ar merita un studiu amplu, profund, minuțios:

a/ *Tatăl autoritar: între Logos și represiune.* Figura paternă autoritară, ce își are rădăcinile în tradițiile patriarhale ale mitologiilor fondatoare, unde tatăl este purtătorul Legii și al Ordinii. Îl regăsim în *Metamorfoza*, de Franz Kafka, în care tatăl lui Gregor Samsa devine emblema unei autorități opresive, care exclude fiul devenit „neom”, simbolizând ruptura iremediabilă între individ și normele sociale. Deși prezent într-o formă domestică, Capulet, din *Romeo și Julieta*, impune o autoritate rigidă asupra fiicei sale, reiterând mecanismele controlului social exercitat prin figura paternă. În literatura română, Ilie Moromete – protagonistul romanului omonim de Marin Preda – poate fi interpretat ca o figură ambivalentă: aparent afectuos și ironic, dar profund legat de ideea autorității masculine, pe care o exercită subtil, dar intransigent. Aceste instanțe narative reliefează o constantă a figurii paterne: tensiunea dintre autoritate și afectivitate, între control/constrângere și libertate.

b/ *Tatăl protector: modelul idealizat al eticii parentale.* Figura tatălui grijuliu, protector, adesea mitizat, funcționează ca pol pozitiv în opoziție cu părintele tiranic. Atticus Finch din *Să ucizi o pasăre cântătoare* întruchipează nu doar un tată ideal/

idealizat, ci și un simbol al dreptății, echității, eticii, al rațiunii, înțelepciunii și al toleranței într-o societate segregată. În registru realist, Bob Cratchit, din *Colind de Crăciun*, de Dickens, devine imaginea tatălui modest, dar devotat, în contrast cu lumea capitalistă indiferentă și alienantă. Literatura română propune în acest sens imaginea paternă din *Aminții din copilărie*, de Ion Creangă – o proiecție idilică a tatălui de familie, autohton, țăran, înrădăcinat în valorile tradiționale, dar capabil de o educație afectivă implicită. Acest tip de tată devine vehiculul unei etici a grijii și al unei educații morale/moralizante, în care afecțiunea nu este fătășă, ci asumată prin fapte și sacrificii.

c/ *Tatăl absent: simbol al disoluției identitare*. Absența tatălui, fie ea fizică sau simbolică, generează în plan narativ o criză a identității, dar și o căutare de sens. În *Hamlet*, figura tatălui mort devine un catalizator al acțiunii, prezența sa spectrală fiind mai puternică decât orice manifestare vie. În *Marile speranțe*, Pip este lipsit de o filiație clară, ceea ce îl determină să proiecteze modele paternale alternative, uneori toxice (Magwitch, de exemplu). În literatura română, *Enigma Otiliei*, de George Călinescu, surprinde o dublă absență: cea a tatălui natural al Otiliei și lipsa afecțiunii paternale autentice din partea tutorelui Costache Giurgiuveanu. Lipsa tatălui se transformă astfel într-o temă existențială, trimițând la vidul afectiv și instabilitatea sau confuzia identitară.

d/ *Tatăl tiranic: figura autorității corupte*. Figura paternă poate deveni expresia unei autorități strivitoare, patologice, în care iubirea este înlocuită de violență și dominație. În *Culoarea purpurie*, Alice Walker construiește un portret cutremurător al abuzului familial, tatăl Celiei fiind emblema unei lumi în care femeia este redusă la tăcere și suferință. Heathcliff, din *La răscruce de vânturi*, devine o figură paternală crudă și distructivă, prelungind trauma propriei copilării asupra celor din jur. Sau, la noi, Rebreanu oferă în romanele sale (*Ion*, *Pădurea spânzuraților*) figuri paterne dure, ce resping sensibilitatea, vulnerabilitatea și impun supunerea față de regulile unei lumi rigide, patriarhale. În aceste cazuri, figura tatălui devine simbolul unei moșteniri nocive, traumatogene, ce trebuie fie confruntată, fie elaborată, depășită.

e/ *Tatăl spiritual: mentorul ca figură paternă substitutivă*. În lipsa unui tată biologic prezent, literatura propune adesea o figură de substitut: mentorul. Acesta nu îndeplinește doar o funcție educativă, ci una inițiativă, fiind cel care călăuzește personajul într-un itinerariu de creștere și dobândire a autonomiei. Gandalf, în *Stăpânul inelelor*, sau Dumbledore, în *Harry Potter*, întrușează modelul respectiv, ghidând eroul prin labirintul maturizării. În spațiul românesc, profesorul din *Steaua fără nume*, de Mihail Sebastian, funcționează ca o figură tutelară discretă, reprezentant al rezistenței intelectuale și al unei pedagogii fundamentate pe admirație și blândețe. Tatăl spiritual devine astfel un mediator între individ și lume, între dorință și normă.

f/ *Tatăl imperfect: între eșec și afecțiune*. Modernitatea și postmodernitatea au introdus figura tatălui imperfect – vulnerabil, contradictoriu, dar autentic. Troy Maxson din *Garduri*, de August Wilson este un tată marcat, strivit de eșecurile sociale și personale, care proiectează asupra fiului propriile frustrări. Baba, în *Vânătorii de zmeie*, de Khaled Hosseini, este distant și rigid, dar acțiunile sale ulterioare trădeză un sentiment profund al vinovăției și al iubirii neexprimate. Literatura română oferă un exemplu subtil în *La Medeleni*, de Ionel Teodoreanu, unde tatăl, deși prezent, nu reușește să capteze adevăratele nevoi emoționale ale copiilor. Aceste figuri paterne sunt înrădăcinate în complexitatea vieții familiale reale și în imperfecțiunea relațiilor umane.

Prin urmare, figura paternă în literatură transcende simpla reprezentare familială a tatălui, devenind un *topos* narativ, simbolic și ideologic. De la autoritatea legiuitoare până la trauma transmisă transgenerațional, tații schițați în literatură sunt reflexii ale valorilor, rupturilor și tensiunilor societăților care i-au creat. Diversitatea acestor figuri paterne nu este întâmplătoare, ci revelatoare pentru modul în care literatura reliefează conceptele de *identitate*, *responsabilitate* și *iubire*. În ultimă instanță, *tatăl-portret-literar* este mai puțin un personaj și mai mult o oglindă a unei epoci, a unei identități, dar și a destinului uman.

NI: Sunt foarte curioasă să aflu dacă relațiile tată–copil și copil–tată pot fi influențate și de contextul social-politic sau cultural al vremii și al spațiului în care trăiesc. Ați observat asemenea problematici și în literatură?

DL: Indubitabil, imaginea, rolul, funcția, sensul *tatălui* în relațiile tată–copil/ tată–mamă–copil au fost, sunt și vor fi mereu modelate, influențate, valorizate sau, dimpotrivă, destabilizate, fisurate, uneori chiar sfărâmate de contextul socioistoric și civilizator al unei epoci. Violența, distructivitatea, haosul, instabilitatea din aceste decenii își pun masiv amprenta asupra paternului și al marilor dificultăți pe care le traversează, de la nivel intrapsihic la nivel intrerelațional, la nivel familial și social, figura Tatălui. Traversăm timpuri în care, de multe ori, resimțim că țările, societățile sau familiile noastre au, mai degrabă, „tâtuci” decât tați... Dar aș trece acum peste aceste aspecte sociale extreme... Aș relua firul literaturii, este mai ușor de îndurat. Figura paternă în literatura contemporană română și basarabeană (pentru a mă referi deocamdată exclusiv la acestea care ne cuprind și pe noi), capătă nuanțe noi, mult mai *realiste*, *vulnerabile* și, adesea, *traumatizate* de istorie, migrație, tranziție sau relații afective destrămate. Tații contemporani nu mai sunt figuri idealizate, mitice, ci bărbați marcați de eșecuri, absență emoțională, rușine, vinovăție, dar și de dorința (adesea stângaci exprimată) de afecțiune, intimitate emoțională și apropiere. Regăsim astfel un chip al *tatălui absent*, *ce produce discontinuități*, *rupturi afective* și *exiluri interioare*, adesea o prezență slab conturată sau complet absentă, fapt care reflectă realități sociale – divorțuri, migrație, lipsa implicării emoționale sau

traume nevindecate, neelaborate: la Tatiana Țibuleac, în *Vara în care mama a avut ochii verzi*, deși în centrul romanului se află relația mamă-fiu, tatăl este complet absent. Această absență generează un dezechilibru emoțional, care contribuie la apariția furiei și a suferinței naratorului. Sau în *Kinderland*, de Liliana Corobca, unde tatăl copiilor este plecat la muncă în străinătate, iar absența lui fizică a fost dublată de absența comunicării și a oricărei forme de sprijin afectiv. În plus, migrația economică devine simbolul unui model patern disfuncțional și cumva fantomatic. Sau, la Adriana Babeți, tatăl este o amintire tulburătoare, legată de traumă și lipsă de repere. În alte romane sau volume de versuri, tatăl apare ca figură a abuzului, a traumatizării, provocând chiar și generațional o *memorie a violenței și moștenirea fricii*, nu neapărat la nivel fizic, ci la nivelurile simbolic și psihologic. Acest tip de tată este adesea legat de trecutul dictatorial, de violența transmisă familial sau de tăcerea dureroasă, cum vedem, spre exemplu, la Dan Lungu (*Sunt o babă comunistă!*), unde tatăl apare ca figură de autoritate, însă trecutul său e legat de regimul comunist, iar relațiile familiale sunt tensionate și marcate de tăceri. Sau în poetica lui Claudiu Komartin, unde predomină imaginea tatălui ca o reprezentare a absenței emoționale și a tăcerii apăsătoare, adesea combinată cu o atmosferă de alienare.

În literatura tinerilor autori, apare tot mai frecvent figura tatălui fragil, afectat de boală, alcoolism, depresie sau rușine socială, imagine care demitizează complet ideea de „stâlp al familiei”. În *Cântec pentru Maria*, de Cosmin Perța, tatăl este o figură pe fundal, marcată de o viață dură, lipsită de capacitatea de a exprima afecțiune. Vulnerabilitatea sa este intuită mai mult decât exprimată. Pentru a nu mai aminti de tatăl care se dă morții, la Marin Mălaicu-Hondrari (*Cartea tuturor intențiilor*) sau la Radu Vancu (*Floarea de menghină*). La Cristina Hermeziu, temele paternității fragile, ale despărțirii afective și ale memoriei viscereale sunt prezente ca un fir roșu. Și la Eugenia Bojoga, reprezentantă a poeziei basarabene contemporane, tatăl apare uneori ca figură simplă, lipsită de monumentalitate, uneori pierdut în „muncile câmpului” sau în băutură, dar încărcat de umanitate.

O direcție mai recentă explorează chipul tatălui care, deși absent sau fragil, este reabilitat în imaginarul personajului sau al naratorului. Figura tatălui devine o formă de refugiu interior sau de reconciliere cu trecutul, cum remarcăm la Tatiana Țibuleac în *Grădina de sticlă*, roman în care tatăl nu e un personaj central, dar dorința de apartenență și nevoia de reconstrucție psihică, emoțională, conturează o lume în care lipsa figurii paterne bune, echilibrate se compensează prin relații simbolice. La Anatol Moraru, în nuvelele sale, imaginea tatălui bătrân, pierdut în nostalgii și singurătate, devine o meditație asupra declinului și trecerii. Sau în literatura de după anii de tranziție a societății românești, în care tatăl este uneori reprezentat ca o figură degradată social – un om rămas în urmă, alcoolic, muncitor eșuat, incapabil să se adapteze noii lumi. Acest tip de figură apare frecvent în proza tinerilor autori:

la Florin Lăzărescu, în *Trimisul nostru special*, imaginea tatălui bolnav, pierdut între realitate și iluzii, devine o meditație tragicomică asupra memoriei și decăderii. Și la Alexandru Vakulovski, în romanul său *underground, Pizdeț*, în care tatăl este parte a unei lumi ruinate de haosul postsovietic, o figură a decrepitudinii sociale, nu a puterii. Aș semna aici și alte două volume recent publicate tot la Editura Litera, pe tema paternității: *Ciulei și spectrul tatălui*, de Anca Hațiegan (eseuri, colecția Perspektiv, 2024), și *Tatăl meu care ești pe pământ*, de Andrei Gogu (roman, colecția Pantazi, 2025).

NI: Și ultima întrebare, ce derivă oarecum din cea anterioară: considerați că relația dintre tată și copil poate reprezenta o mentalitate colectivă sau condiția existențială a unui neam?

DL: Desigur, așa cum am încercat să creionez și prin răspunsul anterior, scriitorii contemporani, cel puțin din ultimul deceniu, destructurează mitul patern clasic, tradițional și îl înlocuiesc cu figuri realiste, marcate de suferință, absență, slăbiciune sau eforturi stângace de apropiere. Tatăl devine o *fantomă afectivă*, o expresie a *memoriei dureroase* sau o *prezență tăcută*, iar această reprezentare nu este întâmplătoare: reflectă societăți în conflict, destabilizate sau în tranziție, unde familia, rolurile de gen și autoritatea tradițională sunt profund contestate și reconfigurate. Astfel, putem spune că literatura nu doar redă imaginea tatălui, ci o interoghează în profunzime – cu luciditate, melancolie și, uneori, cu un soi de empatie amară...

NI.: Vă mulțumesc foarte mult pentru răspunsurile generoase oferite. În acest context, primiți felicitările noastre cu ocazia apariției monografiei *Tatăl. Psihanaliza paternității astăzi* (Litera, 2024). Așteptăm noi studii semnate de dumneavoastră pe acest subiect complex, și nu numai. Toată admirația!

Primit: 16.04.2025

Acceptat: 10.06.2025